

rá del ameno paseo al que lo invita, con estilo sencillo y amable, el profesor Alvar y podrá profundizar en su conocimiento con una curiosa bibliografía que lo pondrá en contacto con libros básicos de nuestra lexicografía.

Fue Manuel Alvar Ezquerro profesor universitario de vocación, investigador y formador de investigadores, trabajador infatigable como se comprueba en su curriculum, amigo ejemplar y, sobre todo, amante de su familia, a la que recordó en emocionadas dedicatorias en muchas de sus obras.

Manuel Alvar Ezquerro fue profesor de las Universidades de La Laguna, Alicante, Málaga y Complutense de Madrid, miembro correspondiente de la RAE desde su juventud y conferenciante en centros de Europa y de América. Fue miembro del Comité de Redacción de revistas como *Lingüística*, *Romania Nova*, *International Journal of Lexicography*, *Español Actual*, *Revista de Lexicografía*, *Analecta Malacitana*, *Revista de Filología*, fundador de *Voz y Letra* y director de *Lingüística Española Actual*. Fiel partidario de la colaboración entre Filología e Informática creó el portal de la Biblioteca Virtual de la Filología Española (<<http://www.ucm.es/BUCM/nebrija/>>).

José Manuel BLECUA
Real Academia Española

JOCELYN N. HILLGARTH
(1929-2020)

«Per a mi, Mallorca ha estat una segona pàtria». Així s'expressava Jocelyn N. Hillgarth en l'acte d'homenatge que li va tributar la Universitat de les Illes Balears el 25 de febrer de 2010. Probablement, aquell va ser el darrer acte públic a Mallorca d'un historiador que forma part d'una nòmina d'estudiosos anglosaxons que han fet contribucions extraordinàries a la història de la cultura catalana medieval: Frances Yates, Robert I. Burns, Robert Pring-Mill, Anthony Bonner, David Abulafia...

J. N. Hillgarth, nascut a Londres el 1929, fill d'Alan H. Hillgarth, que havia de ser cònsol britànic a Palma durant la Guerra Civil, es va traslladar a Mallorca quan amb prou feines tenia nou mesos; el 1932 els seus pares van comprar la imponent possessió de Son Torrella, a Santa Maria del Camí, que ell va conservar. Des de llavors, han estat rars els anys que no hagi fet una estada de mesos a l'illa; si descomptem el període turbulent 1939-1945, l'excepció més important, segurament, són els darrers anys de la seva vida, que ha passat a Londres, fins a la seva mort el 12 d'abril de 2020.

En repassar la seva extensa bibliografia, hom s'adona immediatament de l'existència de tres línies de recerca que Hillgarth ha seguit des de l'inici de la seva carrera acadèmica amb una notable constància i coherència. Cadascuna d'aquestes està formada per un seguit de treballs que, per si sols, ja justificarien la rellevància de les aportacions del seu autor. Tanmateix, cada una d'aquestes tres línies condueix a la realització d'un treball major, excepcional, que ha esdevingut una referència indefugible en el seu camp d'estudi; s'esdevé, a més, que algunes d'aquestes *masterpieces* compten amb edicions i/o traduccions revisades i ampliades.

Hillgarth va estudiar i es va doctorar a Cambridge. La seva tesi (1957), l'edició crítica del *Prognosticum futuri saeculi* de sant Julià, arquebisbe de Toledo (s. VII), és el punt de partida de la primera de les línies a què em referia: la història de l'Espanya visigòtica i de les conversions al cristianisme a l'Occident medieval. Tota una sèrie de treballs en aquesta línia condueixen a la publicació de *Christianity and Paganism, 350-750, The Conversion of Western Europe* (primera edició 1969; edició revisada, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986), que és considerat un clàssic del tema.

Les dues altres línies de recerca de Hillgarth són fruit de la seva vinculació amb Mallorca. La primera a què em referiré és Ramon Llull i el lul·lisme. Els primers treballs d'aquest àmbit són dels anys cinquanta. Significativament, el 1962 publica una nota sobre Tomàs Le Myésier, el més rellevant dels seguidors lul·lians a París, que és el primer fruit d'una recerca que donarà com a resultat excel·lent el llibre *Ramon Lull and Lullism in fourteenth-century France* (Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1971). El títol anglès original és equivoc perquè l'obra és molt més que un estudi sobre el lul·lisme francès del primer moment; la versió catalana, revisada i actualitzada, va aparèixer força anys després amb un títol més adient: *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998). El llibre revisa la figura, l'obra i el llegat de Ramon Llull, fent una atenció especial a Le Myésier, a partir d'un rigorós i exhaustiu replantejament de les dades biogràfiques, històriques, codicològiques i bibliogràfiques, moltes de les quals adquirides en recerca de primera mà. Es pot dir sense exagerar que aquest llibre és un dels fonaments principals dels estudis lul·lians dels darrers cinquanta anys. Per a qui signa aquestes ratlles, «el Hillgarth» ha estat model i font d'inspiració per a dos estudis que han seguit la seva petja: un sobre Pere de Llemotges, el més antic dels contactes de Llull a París («Ramon Llull and Peter of Limoges», *Traditio*, 48, 1993); l'altre, sobre els exemplars més antics de la tradició manuscrita lul·liana («Els manuscrits lul·lians de primera generació», *Estudis Romànics*, 32, 2010). Destacaré encara un treball d'entre els molts que Hillgarth ha publicat sobre Ramon Llull, el *Diplomatari lul·lià* (Barcelona / Palma: Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears, 2001), en què va aplegar cinquanta-un documents d'arxiu relatius a Ramon Llull i a la seva família.

La segona línia de recerca que vincula Hillgarth amb la seva pàtria d'adopció té a veure amb la història del llibre a Mallorca. El 1959 va publicar «Una biblioteca cisterciense medieval: La Real (Mallorca)» (*Analecta Sacra Tarraconensia*, 32), en què publica i estudia la documentació conservada sobre la biblioteca de l'esmentat monestir. És el primer d'una sèrie de treballs que culminarà en l'impressionant *Readers and Books in Majorca, 1229-1550* (2 vol., París: Centre National de Recherche Scientifique, 1991): una aportació monumental a la història del llibre, només, en part, comparable als *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* d'Antoni Rubió i Lluch. L'obra ofereix, en el segon volum, l'edició de més d'un miler d'inventaris *post mortem* (la majoria inèdits) que registren llibres de convents, monestirs, esglésies, capelles i particulars, i que abasten des de la conquesta de l'illa fins a mitjan segle xv. En el primer volum, a partir d'un corpus tan extens i exhaustiu, Hillgarth reconstrueix amb un detall i una perspicàcia admirables el rerefons històric, social i cultural en el qual s'insereix la documentació. El resultat és un cas gairebé únic (l'excepció és l'estudi de Bresc sobre el llibre a Sicília) de coneixement complet de la realitat de la difusió del llibre i de la lectura en una societat medieval.

Les publicacions de Hillgarth s'estenen, encara, a un quart àmbit d'interès: la història de la Corona d'Aragó i dels regnes hispànics medievals. És una conseqüència natural de les vinculacions de la persona amb aquests territoris i també de la dedicació de l'historiador a les línies de recerca anteriorment descrites. Les seves aportacions en aquest àmbit tenen diversos trets en comú: la capacitat de síntesi, una visió externa, desapassionada i rigorosa, que defuig els tòpics i els esquemes preestablerts. En aquest sentit, és significatiu el títol, l'enfocament i l'organització de la seva obra major *The Spanish Kingdoms, 1250-1516* (2 vol., Oxford: Oxford University Press, 1976-1978; traducció: *Los Reinos Hispánicos 1250-1516*, 3 vol., Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1979-1984): lluny de ser el relat d'una inexistent Espanya unificada, vol posar de manifest un quadre de diversitat i de varietat de les diverses corones hispàniques.¹ En àmbit més estrictament cata-

1. «En 1250 no existía, ni siquiera como expresión geográfica, lo que hoy llamamos España, y sólo con muchas reservas puede decirse que existiera en 1516 como unidad política, y desde luego no como unidad social o administrativa», escriu al pròleg, en la versió espanyola.

là, cal destacar la revisió i el replantejament que va fer d'un tòpic característic de la historiografia catalana de la primera meitat del segle xx: *The Problem of a Catalan Mediterranean Empire, 1229-1327* (Londres: Longmans, 1975; versió catalana, Palma: Moll, 1984). No puc deixar d'esmentar la introducció i anotació de la *Crònica* del rei Pere el Cerimoniós que va traduir a l'anglès la seva mare, Mary Hillgarth (*The Chronicle of Pere III of Catalonia (Pedro IV of Aragon)*, 2 vol., Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1980). La introducció va ser publicada en català com «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva *Crònica*» (*Llengua & Literatura* 5, 1992-1993) i continua essent, encara avui, l'estudi més suggeridor sobre el rei Pere.

La brillant carrera acadèmica de J. N. Hillgarth s'estén durant més de trenta anys. Primer, com a Senior Research Fellow del Warburg Institute, de Londres (1959-1962). Es trasllada després a Estats Units, primer com a membre de l'Institute for Advanced Studies de Princeton (1963-1964) i Visiting Lecturer in History a la Universitat de Texas a Austin (1964-1965), i després com a Lecturer in History i Assistant Professor of History a la Universitat de Harvard (1965-1970); i com a Associate Professor of History i Professor of History al Boston College (1970-1977). Finalment arriba al Canadà com a Professor of History al Centre for Medieval Studies i Senior Fellow al Pontifical Institute of Medieval Studies de Toronto, del 1977 fins a la seva jubilació el 1995. Del seu pas per totes aquestes institucions acadèmiques, en resulta una llista de deixebles il·lustres que posen de manifest la seva capacitat de mestratge: Pamela M. Beattie, Thomas E. Burman, Mark D. Meyerson, Leah Shopkow...

Entre els múltiples reconeixements i guardons que va rebre en vida, destacaré que era Magister de la Maioricensis Schola Lullistica (1969), membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1974) i de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico-Arqueològica, 1996), premi de la Crítica Serra d'Or de Catalanística (1993), premi Catalònia de l'IEC (1994), medalla de la Universitat de les Illes Balears (2008).

El professor Hillgarth era una persona reservada i una mica distant en el tracte, com correspon a un professor anglès, posseïdor d'una finíssima i esmolada ironia; era estimat per tots els seus deixebles i col·legues. Els seus estudis són un model de sensatesa, de mesura, de rigor, de voluntat de proporcionar als seus lectors un coneixement clar, distint, honest, en la millor tradició intel·lectual anglosaxona. Feia anys que vivia retirat a Londres, amb poc contacte amb el món acadèmic mallorquí o català; el llegat que ens deixa és certament valuós i fecund.

Albert SOLER
Centre de Documentació Ramon Llull
Universitat de Barcelona

IN MEMORIAM JEAN LE DÛ
(1938-2020)¹

El professor d'Estudis Cèltics de la Universitat de la Bretanya Occidental Jean Le Dû ens va deixar de manera sobtada el 6 de maig de 2020. Nascut a Dieppe el 1938, va passar els primers anys a Plougrescant, poble costaner del departament de Côtes-d'Armor. En aquell moment i lloc, parlar bretó era la cosa més natural del món, ja que aleshores a Plougrescant hi vivien principalment famílies d'agricultors i pescadors. Molts d'aquests van emigrar a Le Havre, Dieppe o Boulogne fugint de la pobresa material i cercant una vida millor i més confortable per a ells i els seus

1. La bibliografia dels treballs de Jean Le Dû es pot consultar a la pàgina web següent: <https://www.univ-brest.fr/crbc/menu/Membres+du+laboratoire/Enseignants-chercheurs/Jean_Le_D_>.